

Wpływ instytucji kulturalnych na społeczność muzułmańską i hiszpańską

JUSTYNA SALAMON

MGR

ORCID 0000-0001-7105-2420

Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozoficzny

e-mail: justyna.salamon@doctoral.uj.edu.pl

Słowa kluczowe: Hiszpania, islam, kultura, muzułmanie, religia

Abstrakt

Przedmiotem poniższego artykułu jest analiza instytucji kulturalnych, funkcjonujących na terytorium Królestwa Hiszpanii, ze szczególnym uwzględnieniem tych podmiotów, których działalność związana jest z promowaniem dialogu, pokojowej koegzystencji ludzi różnych wyznań i kultur. Są to m.in.: Casa Árabe (Dom Arabski), Fundación de Tres Culturas (Fundacja Trzech Kultur), Fundación Al Fanar (Fundacja Al Fanar), Centro de Cultura Islamica (Islamskie Centrum Kultury), Casa Mediterráneo (Dom Śródziemnomorski). W trakcie badań przeanalizowano profile i główne obszary aktywności wybranych instytucji, aby wykazać różnice w obszarach działalności. Zwrócono również uwagę na definicje związane z problematyką oraz miejsce polityki kulturalnej w Hiszpanii i na świecie. W porządku chronologicznym przedstawiono kształtowanie się i rozwój polityki kulturalnej. Wskazano, że wymienione instytucje zajmują się przede wszystkim szerzeniem wiedzy na temat islamu oraz promowaniem twórczości przedstawicieli sztuki muzułmańskiej. Ich funkcją jest kształtowanie określonych postaw Hiszpanów, tolerancji, altruizmu – nie wpływają jednak na tożsamość religijną muzułmanów.

The influence of the cultural institutions on Muslims and the Spanish community

Keywords: culture, islam, muslims, religion, Spain

Abstract

The subject of the article below is an analysis of cultural institutions operating in the territory of the Kingdom of Spain, with particular emphasis on those entities whose activities are dedicated to topics related to Islam and the Muslim world. These include: *Casa Árabe*, *Fundación de Tres Culturas* (The Three Cultures Foundation), *Al Fanar Foundation*, *Centro de Cultura Islamica* (Islamic Cultural Center), *Casa Mediterráneo*. In the course of the research, the profiles and main areas of activity of selected institutions were analyzed in order to demonstrate the differences between them. Attention was also paid to the issues of definition and the place of cultural policy issues, both in Spain and on the international arena. The development of cultural policy in Spain is presented in chronological order. It was indicated that the institutions in question had an impact on the Spanish community in order to spread knowledge about Islam and promote Arab creativity. Their function is the influence on Spanish citizens, not to create the religious identity of Muslims.

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza znaczenia polityki kulturalnej w Hiszpanii, z uwzględnieniem podziału administracyjnego kraju na wspólnoty autonomiczne oraz prowincje. Oprócz prawodawstwa krajowego i regionalnego, odwołano się do aktów prawa międzynarodowego. Szczególną uwagę zwrócono na działalność wybranych instytucji kulturalnych w kontekście ich wpływu na społeczeństwo hiszpańskie (wyznania chrześcijańskiego) oraz na muzułmanów (zarówno konwertytów, jak i imigrantów). Najistotniejszą kwestią było uzyskanie odpowiedzi na pytanie – kto jest głównym odbiorcą treści propagowanych przez wskazane instytucje – muzułmanie czy ogół społeczeństwa hiszpańskiego? Jaka jest różnica pomiędzy jednostkami komercyjnymi a państwowymi agendami?

Przeprowadzono kwerendę źródłową, aby wykazać związek przyczynowo-skutkowy między religią, w omawianym przypadku islamem, a funkcjonowaniem instytucji kulturalnych.

Podczas opracowywania materiału posłużono się metodą wnioskowania, która umożliwia czerpanie z wiedzy już istniejącej, tworząc przy tym tzw. nowy rodzaj wiedzy – wywnioskowaną lub pośrednią.

Wnioskowanie w najprostszym ujęciu to proces myślowy polegający na tym, że przyjmuje się jako podstawę rozumowania pewne zdanie (twierdzenie) lub kilka zdań jako prawdziwe i za ich pośrednictwem dochodzi do przeświadczenia o prawdziwości innego, nowego zdania (wyprowadza się nowe prawdziwe twierdzenie) (Wiśniewski, 1990, s. 78). Z kolei wnioskowanie indukcyjne określa się współcześnie jako szczególnego rodzaju postać wnioskowania redukcyjnego. Redukcję traktuje się jako bezpośrednią przeciwstawność dedukcji (dawniej traktowano w taki sposób indukcję). Metoda dedukcyjna to ogólny sposób postępowania naukowego, polegający na wyprowadzeniu z twierdzeń pierwotnych, uznanych za prawdziwe, nowych twierdzeń, stanowiących ich konsekwencję logiczną. Metodą indukcyjną jest ogólny, typowy dla nauk realnych (indukcyjnych, empirycznych) sposób postępowania poznawczego, tzn. postępowanie polegające na zbieraniu faktów jednostkowych, ich uogólnienie (Cieślarczyk, 2003, s. 55). W rezultacie im więcej mamy potwierdzonych jednostkowych zdań o faktach – zdań obserwacyjnych – tym bardziej ich uogólnienie, zdanie teoretyczne, tj. hipoteza, jest wiarygodne.

Prawdopodobieństwo wniosku uzyskanego w drodze indukcji niezupełnej, głoszącego, że przedmiot klasy *a* (którą w pewien sposób obierzemy) ma cechę *b*, będzie tym większe, po pierwsze, im więcej przedmiotów danej klasy przebadamy i stwierdzimy, że wszystkie one mają tę samą cechę, po drugie, im bardziej różnorodne będą te przedmioty, po trzecie, im bardziej będą się różniły warunki, w których dokonujemy obserwacji (Krajewski, 1998, s. 9).

„Jeżeli poprzednik jest uogólnieniem następnika, wtedy tego typu redukcję nazywa się «indukcją»; jeżeli natomiast to nie ma miejsca, wtedy mówimy o redukcji nieindukcyjnej” (Bocheński, 1992, s. 103). W konsekwencji, na podstawie strategii działalności i profilu omawianych instytucji kulturalnych funkcjonujących w Hiszpanii, można zauważyć, że religia nie jest dominującym elementem warunkującym ich działalność. Poddając analizie inicjatywy takie jak sympozja, konferencje, wystawy czy publikacje, można wyciągnąć wniosek, że dominuje element edukacyjny.

Jedną z przesłanek motywujących do podjęcia tego tematu były kontrowersje narastające wokół społeczności muzułmańskiej w Hiszpanii. Wiąże się one przede wszystkim z aspektem religijnym – problemem z wydzieleniem miejsc do modlitwy np. w katedrze w Kordobie. Przedstawiciele Unii Wspólnot Islamskich Hiszpanii (*Unión de Comunidades Islámicas de España* – UCIDE) dążą do udostępnienia takiej przestrzeni dla muzułmanów. Popularyzują swoją działalność, organizując spotkania czy publikując biuletyn oraz cykliczne raporty na temat islamofobii (UCIDE). Instytucje kulturalne starają się zachować bezstronność w konflikcie między chrześcijanami a muzułmanami, propagując poznanie islamu. Dokonując przeglądu literatury, zwrócono uwagę na publikacje hiszpańskojęzyczne. Szczególnie przydatne były analizy autorstwa Rodrigueza Morató i Riusa Ulldemolins (2012) czy Prieto de Pedro (2004).

Kwestie definicyjne

Rozpatrując znaczenie instytucji kulturalnych dla wyznawców poszczególnych religii, należy w początkowej fazie badań uchwycić zależności zachodzące między religią i kulturą, w kontekście ich wzajemnych wpływów. Po pierwsze, religia może być definiowana jako część kultury. Po drugie, religia jest określana jako instytucja generująca kulturę. Religia jest inspiracją do zakładania instytucji zajmujących się ochroną i promocją wartości religijnych. Jest również wyznacznikiem odrębności poszczególnych grup społecznych. Po trzecie, religia może być postrzegana jako kultura globalna. Zwolennicy tej trzeciej wizji wskazują na ponadnarodowy charakter religii, której nie można sprowadzać tylko do wąskiego fragmentu (Montes del Castillo, Martínez, 2011, s. 71–74). Podstawowa definicja polityki kulturalnej państwa to: „(...) jego celowa, systematyczna ingerencja w sferę kultury, która może i powinna dotyczyć jedynie niektórych aspektów kultury (...), ale musi być oparta na świadomości, że są one częścią bardzo obszernej i złożonej sfer (za: Ilczuk, 1999, s. 65).

Już 11 listopada 1959 roku Jose Miguel Ruiz Morales, dyrektor generalny ds. Relacji Kulturalnych, uznał za konieczne rozwijanie stosunków kulturalnych Hiszpanii z krajami regionu MENA (Middle East and North Africa). Od tej pory Ministerstwo Spraw Zagranicznych Hiszpanii utrzymuje w stolicach i większych miastach arabskich dwanaście centrów kultury (Rabat, Fez, Casablanca, Tanger, Algier, Tunis, Kair, Aleksandria, Bejrut, Damaszek, Amman, Bagdad). Także inne instytucje kulturalne mają państwową afiliację, należą do nich m.in. Hiszpańska Biblioteka w Tetouanie, Hiszpańska Biblioteka w Tangerze oraz Koło Kulturowe w Nouackchott (Mauretania). Za pośrednictwem Dyrekcji Generalnej ds. Stosunków Kulturalnych przyznawano specjalne stypendia na studia w Hiszpanii dla reprezentantów każdego z państw arabskich. W sumie stypendia przyznane obywatelom państw arabskich można szacować na kilka tysięcy.

Polityka kulturalna a decentralizacja

Głównymi celami polityki kulturalnej realizowanej na każdym szczeblu hiszpańskiej administracji publicznej jest ochrona dziedzictwa kulturowego i promocja kultury. Pewnym problemem jest jednak ustalenie, co należy uznać za dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne),

jakie typy przejawów kulturowych należy promować oraz w jaki sposób należy udzielać do nich dostępu i je finansować.

W artykule 44 Konstytucji Królestwa Hiszpanii z 27 grudnia 1978 roku zapisano bardzo ogólnie, że wszyscy obywatele powinni mieć powszechny dostęp do kultury (Constitución Española, 1978, art. 44). Dopiero późniejsze akty prawne miały konkretyzować zadania realizowane w dziedzinie kultury przez regionalne władze. Ustawa Zasadnicza z roku 1978 stworzyła nowy podział administracyjny z trzema poziomami administracyjnymi: rząd centralny, wspólnoty lub regiony autonomiczne oraz rady lokalne (gminy i prowincje). Zgodnie z obszarami kompetencji określonymi w konstytucji, na wszystkich trzech poziomach spoczywała ogólna odpowiedzialność za kulturę, chociaż większość publicznych wydatków pochodziła od władz regionalnych i lokalnych, które łącznie stanowiły 86% publicznych wydatków na kulturę (Datos Macro). Na władzach centralnych spoczywała wyłączna odpowiedzialność za ochronę dóbr kultury, tworzenie ustawodawstwa w celu ochrony praw autorskich, nadzorowanie podstawowych zasad dotyczących wolności słowa, twórczości i komunikacji. Jednocześnie rząd centralny zachował własność głównych instytucji kulturalnych, takich jak muzea, archiwa i biblioteki, nawet jeśli ich administracja czasami była delegowana na regiony.

Od roku 2000, w wyniku znacznego napływu uchodźców, w programach polityki kulturalnej pojawiły się zapisy odnoszące się do integracji społecznej grup imigranckich. Dostęp do kultury i udział w życiu kulturalnym należą do głównych celów niedawno określonej hiszpańskiej polityki kulturalnej. Model kulturowy okresu demokracji łączy w sobie uznanie pluralizmu kulturowego, determinację państwa do wspierania kultury i masową decentralizację narzędzi administracyjnych, zgodnie z zasadą samorządu terytorialnego określoną w konstytucji z 1978 roku. Model ten starał się także sprzyjać zwiększaniu zaangażowania firm prywatnych i społeczeństwa obywatelskiego w kierowanie kulturą kraju. Niemniej kształt polityki kulturalnej zależy od rządzącej partii politycznej i jej relacji z władzami regionalnymi. Rola polityk publicznych w ostatnim dziesięcioleciu uległa głębokim przemianom w wyniku kryzysu gospodarczego i tendencji do ponownej centralizacji, której zwolennikiem była Partia Ludowa (*Partido Popular*). Tradycyjnie zdecentralizowana polityka hiszpańska sprzyjała przyjęciu różnych modeli zarządzania kulturą na poziomie wspólnot autonomicznych oraz wspierania i promowania twórczości artystycznej, chociaż znaczna część finansowania była ostatecznie powiązana z budżetami publicznymi. Muzea narodowe, biblioteki i archiwa pozostają pod kontrolą państwa, chociaż w większości przypadków odpowiedzialność za ich prowadzenie jest delegowana na regiony. Zaangażowanie samorządów regionalnych w sprawy kulturalne było tradycyjnie większe w tych społecznościach, które miały własny język oraz w tzw. „narodowościach historycznych”, czyli tych, które jako pierwsze uzyskały autonomię administracyjną: Andaluzja, Kraj Basków, Katalonia i Galicja (artykuł 151 konstytucji hiszpańskiej z 1978 r.). Obecnie tylko Andaluzja i Katalonia powierzyły zarządzanie sprawami kulturalnymi konkretnemu departamentowi, podczas gdy pozostałe rządy regionalne wybrały organy mieszane.

Na poziomie wspólnot autonomicznych istnieją niezależne organy ds. kultury. Na przykład od roku 2000 Wspólnota Kraju Basków posiada kolegialny organ doradczy ds. uczestnictwa,

współpracy i doradztwa w dziedzinie kultury, przy odpowiednim wydziale kultury rządu bałkańskiego (dekret 27/2008 zmieniający dekret 219/2000). W tym samym duchu powołano Andaluzijską Agencję Instytucji Kultury (*Agencia Andaluza de Instituciones Culturales*) w roku 2011 (*Junta de Andalucia*). Rok później wspólnota autonomiczna Kastylii-León utworzyła Radę ds. Polityki Kulturalnej jako regionalny organ uczestnictwa, konsultacji, analiz i koordynacji w dziedzinie kultury, sztuki i dziedzictwa kulturowego.

Rys historyczny

Oficjalna kultura frankoizmu łączyła żarliwy nacjonalizm z równie żarliwym katolicyzmem. Od lat sześćdziesiątych XX wieku sztywna polityka dotycząca prasy i edukacji zaczęła słabnąć. W roku 1977 utworzono Ministerstwo Kultury, które dzięki międzynarodowym wystawom, kongresom i nagrodom odzyskało znaczną część dziedzictwa kulturowego zepchniętego na margines przez oficjalną politykę, a prace artystów i intelektualistów na emigracji zostały w końcu docenione. Konstytucja z roku 1978 oraz utworzone następnie statuty, dające regionom autonomię, zapoczątkowały okres wolności prasy i wypowiedzi artystycznej, połączonej z większą aktywnością państwa w upowszechnianiu kultury i pełnym uznaniu kulturowej i językowej różnorodności Hiszpanii. W latach osiemdziesiątych rządy socjalistyczne podkreślały rolę państwa w promowaniu kultury, w początkowej fazie, aż do roku 1986, głównym celem było zachowanie bardzo zniszczonego dziedzictwa historycznego i artystycznego, renowacja teatrów i audytoriów. W roku 1985 na podstawie Prawa o hiszpańskim dziedzictwie historycznym sformułowano specjalną konstrukcję prawną, na podstawie której uprawnienia właściciela są ograniczone funkcją społeczną, jaką mają spełniać w celu zachowania zbiorowej pamięci kulturowej i umożliwienia dostępu do nich (*Ley española de Patrimonio Histórico*, 1985, art. 13.2). W drugiej fazie – od 1986 do 1996 roku – władze zorganizowały serię wydarzeń, w wyniku których polityka kulturalna znalazła się w centrum zainteresowania opinii publicznej. Zdecentralizowanej strukturze rządów często udawało się przywrócić i wzmocnić regionalną różnorodność kulturową, ale nie zawsze skutkowało to szerszym udziałem w wydarzeniach kulturalnych lub poprawą standardów twórczości artystycznej. Pod liberalno-konserwatywnym rządem Partii Ludowej ogólne zarzys działań ministerialnych pozostały takie same: ochrona i rozpowszechnianie historycznego dziedzictwa Hiszpanii; zarządzanie wielkimi muzeami narodowymi, archiwami i bibliotekami oraz promocja i rozpowszechnianie filmu, teatru, tańca i muzyki. Deregulacyjna tendencja rządu Partii Ludowej doprowadziła do starań o zaangażowanie sektora prywatnego w główne inicjatywy kulturalne. Z kolei Partia Socjalistyczna (PSOE) przy różnych okazjach restrukturyzowała departamenty Ministerstwa Kultury i uczyniła przemysł kultury jednym z głównych priorytetów swoich rządów. Kryzys gospodarczy z roku 2009 odbił się także na kulturze, skutkując reorganizacją Ministerstwa Kultury i zmniejszeniem budżetem jako kluczowym sposobem ograniczania deficytu publicznego. Oprócz zmian strukturalnych i cięć w budżetach publicznych, kultura i edukacja były dwoma tematami, które wywoływały większe spory między rządem centralnym (kierowanym przez Partię Ludową), wspólnotami autonomicznymi (w szczególności tymi, które posługują się własnym językiem) i sektorem artystycznym (Prieto de Pedro, 2004).

Dojście do władzy Partii Socjalistycznej (czerwiec 2018 r.) spowodowało modyfikację struktury Ministerstwa Kultury i Sportu (dekret królewski 817/2018), wyodrębniono trzy dyrekcje generalne. Muzea narodowe, biblioteki i archiwa pozostają pod kontrolą państwa, chociaż w większości przypadków odpowiedzialność za ich prowadzenie jest delegowana na regiony. Na poziomie krajowym wydatki na kulturę wyniosły odpowiednio – 0,24% w roku 2016 i 2017 oraz 0,23% w roku 2017 i 2016 (Datos Macro). W tym przypadku niezależnie od tego, która partia wygrywała wybory, wydatki na kulturę stanowiły znikomą część budżetu krajowego.

Na poziomie lokalnym ustawa z roku 1985 nadała miastom i radom miejskim uprawnienia administracyjne w zakresie regionalnego dziedzictwa, działalności kulturalnej i udogodnień oraz tzw. zajęć rekreacyjnych. Ustawa stanowi, że skupiska ludności powyżej 5 000 mieszkańców są zobowiązane do świadczenia usług bibliotecznych i pozwala gminom na promowanie „działalności uzupełniającej działalność innych organów rządowych, zwłaszcza kulturalnej” (Manual para concejales y concejales de Castilla-La Mancha, 2016, D.L. 436, s. 162). W praktyce władze lokalne mają prawie nieograniczone możliwości promowania działalności kulturalnej na szczeblu gminnym. Ich bliskość i polityczne korzyści płynące z takiej działalności wyjaśniają ogromny rozwój lokalnych wydarzeń kulturalnych do początku lat dziewięćdziesiątych. Obecnie większość wydatków publicznych na kulturę (ponad 50%) pochodzi ze szczebla lokalnego (Manual para concejales y concejales de Castilla-La Mancha, 2016, D.L. 436, s. 162). Należy rozróżnić większe miasta (Madryt, Barcelona, Walencja, Valladolid, Bilbao, Sewilla, Oviedo, Salamanca, La Coruña, Santiago de Compostela), zdolne do finansowania dużych projektów i działań, a średnie i mniejsze miasta, które mogą zapewnić tylko podstawy (biblioteki), wspierają festiwale patronów i inne ściśle lokalne wydarzenia. Kluczowym podmiotem świadczącym usługi kulturalne jest sektor non-profit, często powiązany z dużymi korporacjami finansowymi lub przemysłowymi. Kryzys finansowy z roku 2009 znacznie zmienił sposób finansowania kultury przez sektor prywatny, ponieważ wiele tzw. kas oszczędnościowych (*Cajas de Ahorro*) zniknęło. Jednak instytucje takie jak np. *Fundación Bancaria „la Caixa”*, *Fundación BBVA*, *Fundación Mapfre* czy *Fundación Ramón Areces* mają swoje programy finansowania promocji kultury, a czasem prowadzą własne centra kulturalne.

Tło międzynarodowe

Pierwsza konferencja międzyrządowa na temat polityk kulturalnych odbyła się w Wenecji w 1970 roku, kolejna, znana jako MEDIACULT II – w mieście Meksyk w 1982 roku. Przyjęty tam dokument końcowy zawierał m.in. zapisy o kulturowym wymiarze i celu rozwoju krajowych polityk kulturowych oraz ich instytucjonalizacji. Wieloletnie prace prowadzone na szczeblu międzyrządowym z udziałem zainteresowanych organizacji międzynarodowych, doprowadziły do powstania wiążącego instrumentu normatywnego – konwencji, do której przystąpiły zarówno państwa członkowskie, jak i – co stanowi precedens – regionalne organizacje współpracy gospodarczej. Jednym z punktów zwrotnych w dyskusji na temat różnorodności kulturowej była konferencja UNESCO w Sztokholmie w 1998 roku. Wskazano, że polityka kulturalna powinna mieć na celu

poprawę integracji społecznej oraz poziomu życia wszystkich członków społeczeństwa oraz respektować zasadę równości kobiet i mężczyzn, a rząd i społeczeństwo zobowiązani są współdziałać w tworzeniu zasad i realizacji polityki kulturalnej zintegrowanej ze strategią rozwoju. Jednym z zadań polityki kulturalnej powinno być czuwanie nad zapewnieniem rozszerzenia dostępu wszystkich grup społecznych do kultury, walka z odrzuceniem i marginalizacją oraz inicjowanie procesów sprzyjających demokracji w kulturze. Do jej zasadniczych powinności należy również uznanie zasadniczego wkładu twórców w poprawę poziomu życia, umacnianie tożsamości oraz rozwój kulturalny społeczeństwa (Rodríguez Morató, Rius Ulldemolins, 2012, s. 9–14).

Dywersyfikacja instytucji kulturalnych

Profesjonalne instytucje działają na rzecz promocji przemysłów kultury i ochrony praw autorskich. Grupy działające w sprawach związanych z prawami artystycznymi i kulturalnymi w ostatnich latach to m.in.: Euro-Arabska Fundacja Studiów Wyższych w Granadzie założona w 1995 roku w celu stworzenia przestrzeni dialogu i współpracy między krajami Unii Europejskiej i Ligi Państw Arabskich; Europejski Instytut Morza Śródziemnego utworzony w 1989 roku, przyczyniający się do promocji katalońskich i hiszpańskich instytucji w regionie Morza Śródziemnego oraz wspierający projekty współpracy na rzecz rozwoju. Instytut ten, z siedzibą w Barcelonie (Katalonia), jest ośrodkiem refleksji i debaty na temat społeczeństw śródziemnomorskich, tzw. think tankiem specjalizującym się w stosunkach euro-śródziemnomorskich, promującym wiedzę poprzez badania i studia. Ponadto instytut prowadzi działania szkoleniowe i promocyjne, zachęca do udziału społeczeństwa obywatelskiego w partnerstwie euro-śródziemnomorskim (zwanym także procesem barcelońskim, który stanowi główne ramy stosunków politycznych, gospodarczych i społecznych, a także dialogu i współpracy regionalnej w regionie Morza Śródziemnego). Instytut został powołany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Współpracy w celu koordynacji hiszpańskiej sieci Fundacji Euro-Śródziemnomorskiej im. Anny Lindh. Fundacja ta jest pierwszą instytucją utworzoną przez 35 krajów partnerstwa euro-śródziemnomorskiego w celu poprawy wzajemnego zrozumienia i jakości dialogu kulturowego między dwoma stronami Morza Śródziemnego (Fundacja Anny Lindth).

Islamskie Centrum Kultury i *Casa Árabe*

Największą islamską instytucją kultury w Hiszpanii jest Islamskie Centrum Kultury w Madrycie (*El Centro Cultural Islámico de Madrid*). W tym wypadku zwraca uwagę aspekt religijny – kształtowanie tożsamości muzułmańskiej zarówno wśród dawnych muzułmanów, jak i konwertytów. Oprócz lekcji dla dzieci i dorosłych, organizowane są wspólne czytania Koranu (także w języku hiszpańskim), posiłki *iftar* w okresie Ramadanu oraz zbiorowe modlitwy piątkowe na terenie Mezquita Central. Pod auspicjami instytucji funkcjonuje *Radio Islam España* (www.radioislam.es). Obecnym dyrektorem centrum jest dr Sami El Mushtawi, który kieruje programem kulturalnym, odpowiada za organizację i produkcję wydarzeń naukowych i kulturalnych,

a także pełni funkcję dyrektora radia. Bieżącymi sprawami kulturalnymi kieruje również Departament Kultury, odpowiedzialny za publikacją newslettera Centrum i programu audycji radiowych. Centrum Islamskie ma za zadanie promować kulturę islamską we wszystkich wspólnotach autonomicznych Hiszpanii oraz poza jej granicami. Na bieżąco aktualizowane są wpisy na blogu (ccislamicomadrid.blogspot.com.es), dzięki któremu działalność kulturalno-oświatowa centrum jest lepiej rozpowszechniana. W otwarciu centrum (21.09.1992) wzięli udział król Hiszpanii Juan Carlos I oraz, w imieniu saudyjskiego monarchy Fahda Bin Abdulaziza Al Sauda, książę Salman Bin Abdulaziz. Centrum zostało zbudowane na gruntach przekazanych przez Radę Miasta Madrytu Islamskiej Lidze Światowej jako dowód dobrego współistnienia kultur (*Centro Islamico*).

Z kolei *Casa Árabe* to konsorcjum instytucjonalne utworzone w lipcu 2006 roku na mocy umowy o współpracy podpisanej między Ministerstwem Spraw Zagranicznych i Współpracy, Hiszpańską Agencją Międzynarodowej Współpracy Rozwojowej (AECID), *Junta de Andalucía*, Wspólnotą Autonomiczną Madrytu, Radą Miasta Madrytu i Radą Miasta Kordoby. Przewodniczy jej Minister Spraw Zagranicznych i Współpracy oraz będący jej wiceprezesami – Prezes Zarządu *Junta Andaluzja*, Prezes Wspólnoty Madrytu, Prezes Madrytu i Burmistrz Kordoby, natomiast król Hiszpanii jest ich patronem honorowym. *Casa Árabe* jest podmiotem prawa publicznego o charakterze międzyadministracyjnym, związanym z Generalną Administracją Państwową, posiadającym osobowość prawną, pełną zdolność do działania i posiadającą własne aktywa. Działa jako strategiczne centrum w stosunkach Hiszpanii ze światem arabskim. Zarówno siedziba w Madrycie, jak i w Kordobie są miejscem spotkań różnych podmiotów i instytucji – prywatnych i publicznych – w dziedzinie biznesu, edukacji, nauki, polityki i kultury, dialogu, interakcji, ustanowienia linii współpracy i wspólnych projektów. *Casa Árabe* funkcjonuje jako aktywna platforma i narzędzie hiszpańskiej dyplomacji publicznej, integrując swoje działania w solidną sieć wraz z *Casa de América*, *Casa Asia*, *Casa África*, *Casa del Mediterráneo* i *Centro Sefarad-Izrael*. Wśród celów instytucji wymienia się m.in.: wspieranie więzi gospodarczych, rozpowszechnianie wiedzy, kreowanie dialogu międzykulturowego oraz analizowanie i mediacja zmian społeczno-politycznych, które dotyczą kraje arabskie i islamskie. *Casa Árabe* należy do sieci ReFAL (hiszpańska sieć Fundacji Anny Lindh) i *EuroMeSCo*.

Wraz z wydarzeniami „arabskiej wiosny”, zainicjowanymi pod koniec 2010 roku w Tunezji, społeczeństwa arabskie i ich rządy stanęły w obliczu transformacji, której celem i wyzwaniem było uniknięcie powrotu do praktyk autokratycznych oraz konsolidacja systemów demokratycznych, rozwój aktywnego społeczeństwa obywatelskiego. Miało to również odzwierciedlenie w akcjach instytucji kulturowych, które promowały wiedzę o krajach muzułmańskich i starały się zintegrować społeczeństwo. W tym sensie zakres tzw. dyplomacji prowadzonej przez *Casa Árabe* obejmuje zagadnienia stosunków międzynarodowych wykraczające poza tradycyjną dyplomację: prezentację raportów na temat spraw zagranicznych i ich wpływu na politykę, a także seminaria, które przyczyniają się do refleksji i lepszego zrozumienia współczesnego świata arabskiego. *Casa Árabe* aktywnie współpracuje z innymi hiszpańskimi instytucjami, takimi jak np. AECID, Fundacja na rzecz przemian w Hiszpanii, *Real Instituto Elcano*, Fundacja Pluralizmu i Koegzystencji. Kluczową, z punktu widzenia tego artykułu, jest działalność *Casa Árabe*

w zakresie promocji kultury arabskiej wśród społeczeństwa hiszpańskiego. Obejmuje m.in. zaznajamianie, dzięki popularyzacji filmów, z rzeczywistością krajów arabskich i muzułmańskich (zarówno filmy fabularne, jak i dokumentalne) oraz organizację wystaw o charakterze edukacyjnym lub historycznym. Wszystkie te działania mają na celu promocję artystów, ale także stworzenie przestrzeni do popularyzacji wiedzy związanej z omawianą tematyką. W dziedzinie literatury na bieżąco publikowane są nowości będące narzędziem dialogu międzykulturowego (*Casa Árabe*). We wrześniu 2020 roku zainaugurowano II edycję „Aula Árabe Universitaria II” (AAUII) we współpracy z uniwersytetami z Madrytu (Universidad Complutense de Madrid, Universidad Autónoma de Madrid, Universidad Rey Juan Carlos, Saint Louis University – Madrid Campus y Universidad Antonio de Nebrija). Gościnie występują prelegenci z ośrodków akademickich państw regionu MENA, aby podejmować tematy związane ze wskazanym obszarem. W tegorocznej edycji pierwsze spotkanie ma odbyć się 28 września. Na podkreślenie zasługuje fakt, że prelekcje są otwarte nie tylko dla studentów, ale także dla publiczności z zewnątrz (www.casaarabe.es).

Istotną inicjatywą *Casa Árabe*, mającą na celu promowanie jej działalności oraz wiedzy na temat świata arabskiego, jest czasopismo naukowe „Awraq” wydawane od roku 1978. Początkowo była to publikacja afiliowana przy Instytucie Hiszpańsko-Arabskim (*Instituto Hispano-Árabe*), następnie przy Instytucie Hiszpańsko-Arabskiej Kultury (*Instituto Hispano-Árabe de Cultura*), a obecnie przy Instytucie Współpracy z Światem Arabskim (*Instituto de Cooperación con el Mundo Árabe*). Ewoluowała nazwa czasopisma: „Awraq” (1978–1983), „Awraq Yadid”a (1985), „Awraq: Estudios sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo” (1988), „AWRAQ: Revista de análisis y pensamiento sobre el mundo árabe e islámico contemporáneo” (2009–2012). Od roku 2012 już pod nadzorem ze strony *Casa Árabe* w czasopiśmie naukowym „Awraq” pojawiają się multidyscyplinarne publikacje oraz recenzje.

Fundacja *Al Fanar*

Została utworzona w roku 2012 jako organizacja non-profit z siecią kontaktów w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. Fundacja *Al Fanar* od początku swojego istnienia starała się budować most porozumienia między regionem MENA a Europą, upatrując w tym możliwość na wzmocnienie relacji. Działa w trzech sektorach – tłumaczenie, edukacja i analiza społeczna. W bazie fundacji znajduje się ponad 175 000 artykułów z prasy, pomagających zrozumieć współczesną rzeczywistość arabską. Eksperti zatrudnieni w fundacji pracują nad tłumaczeniem prasy arabskiej a także manifestów czy komiksów. Tłumaczenia są punktem wyjścia dla projektów edukacyjnych i społecznych, które mają integrować społeczeństwo. Od roku 2002 *Al Fanar* upowszechnia wiedzę o świecie arabskim, dzięki pomocy różnych osób i instytucji, tworząc ramy porozumienia między Zachodem a światem arabskim. Prasa jest najbardziej skutecznym i bezpośrednim sposobem na śledzenie skomplikowanej rzeczywistości – każdy z ponad 170 000 wpisów w bazie danych jest szczegółowo przywoływany, umożliwiając wielokrotne wyszukiwanie według kraju, daty, autora, kategorii, słowa kluczowego, ułatwiając dostęp i optymalne wykorzystanie tego

źródła informacji. Współpraca z Fundacją Trzech Kultur oraz przygotowanie raportów na temat zjawiska islamofobii także należy do zakresu jej działalności (Fundacja *Al Fanar*).

Fundacja Trzech Kultur

Historia Fundacji Trzech Kultur sięga 1998 roku, inspiracją do jej powstania była współpraca między Radą Wspólnoty Autonomicznej Andaluzji oraz Królestwa Maroka. Zauważono potrzebę stworzenia forum łączącego społeczność basenu Morza Śródziemnego i propozycja ta została przychylnie przyjęta. Uzyskano wsparcie Centrum Pokoju im. Peresa, Autonomii Palestyńskiej oraz wielu izraelskich i euro-śródziemnomorskich instytucji zaangażowanych w dialog i pokój. Od marca 1999 roku, kiedy powstała Fundacja Trzech Kultur, trzy główne priorytety jej codziennej działalności i programu kulturalnego to: współpraca w regionie śródziemnomorskim między Andaluzją, Marokiem i Bliskim Wschodem oraz między Unią Europejską i krajami śródziemnomorskimi. Oprócz wielu inicjatyw oraz projektów służących propagowaniu edukacji i kultury muzułmańskiej (w szczególności marokańskiej) na szczególną uwagę zasługuje pierwsze hiszpańsko-arabskie spotkanie HISARA, zorganizowane w 2016 roku przez firmę Ambar Connect (współtwórcę targów branży *halal*, tzw. Expohalal 2015) we współpracy z hiszpańską służbą ds. Internacjonalizacji Edukacji (SEPIE) Ministerstwa Edukacji, Kultury i Sportu, Stowarzyszeniem Uniwersytetów Arabskich (AArU) i *Casa Árabe*. W trakcie HISARA zachęcano do rozwoju międzynarodowych programów szkoleniowych, generowania nowych umów o współpracy w celu promowania mobilności badaczy, nauczycieli i studentów, relacji uniwersytet – biznes oraz promocji języka arabskiego i hiszpańskiego (Fundacja Trzech Kultur). Promowanie dialogu, pokoju i współistnienia między narodami i kulturami Morza Śródziemnego jest naczelną zasadą, która kieruje działaniami tej fundacji. Zajmuje się ona także działalnością edukacyjną, m.in. kursami języka: arabskiego, darija czy hebrajskiego.

Pod auspicjami Fundacji Trzech Kultur zorganizowano w roku 2018 WOCMES (Światowy Kongres Studiów Bliskowschodnich), to jedno z najbardziej prestiżowych wydarzeń na świecie, w którym uczestniczą naukowcy, badacze i eksperci z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Odbywa się co cztery lata i obejmuje 25 obszarów tematycznych. Oprócz prelekcji, realizowano program kulturalny, obejmujący targi książki, wystawę filmową i inne propozycje audiowizualne (WOCMES 2028). Do innych inicjatyw fundacji można zaliczyć: CREAMOS, czyli Program Kreatywności Artystycznej między Andaluzją i Marokiem z uwzględnieniem realizacji celów społecznych (*Programa de Creatividad Artística entre Andalucía y Marruecos con Objetivos Sociales*), następnie program MERE, czyli „Kobiety – Przedsiębiorczyni z Regionu Przygranicza (*Mujeres Empresarias de las Regiones del Estrecho*) przeznaczony dla kobiet zatrudnionych w firmach na terenie Andaluzji oraz północnego Maroka – obejmuje m.in. comiesięczne spotkania, warsztaty, darmowe kursy podnoszące kwalifikacje kobiet z regionów przygranicznych. Z kolei CUDEMA2 – Program Kultura i Rozwój Maroko – Andaluzja 2 (*Programa Cultura y Desarrollo Marruecos Andalucía 2*) ma na celu rozwój kulturalny, społeczny i gospodarczy obszaru przygranicznego między Marokiem a Andaluzją poprzez promowanie kultury. W ramach

tego programu zaplanowano warsztaty szkoleniowe, spotkanie zawodowe i różne równoległe działania kulturalne. Na koniec warto również wspomnieć o programie CARPET, czyli Rzemiosło, Sztuka i Ludzie Razem (*Craft, Art and People Together*). Jest to projekt prowadzony przez Fundację *Tres Culturas* wraz z partnerami z Portugalii i Wielkiej Brytanii oraz Maroka jako kraju gościnnego. Kierunki działań, współfinansowane z funduszy europejskich w ramach programu Kreatywna Europa (2014–2020), obejmują wystawy, konferencje, warsztaty i inne zaplanowane działania w celu promowania wartości różnorodności jako kluczowego czynnika tworzenia bogactwa gospodarczego i społecznego.

Podsumowanie

W większości przypadków instytucje kulturalne zajmujące się problematyką obszaru regionu MENA są odbierane przez ogół społeczeństwa hiszpańskiego jako doskonale źródło wiedzy. Rozpatrując ich efektywność pod kątem organizacji zajęć z języka arabskiego, konferencji naukowych, wystaw czy prelekcji filmowych, odnotowano bardzo wysokie wskaźniki. Związane jest to z zapotrzebowaniem na tego rodzaju inicjatywy ze strony społeczeństwa hiszpańskiego. Dowodem potwierdzającym powyższą tezę jest popularność kursów, konferencji czy wykładów. Podczas zapisów *on-line* miejsca na wydarzenia zwykle wyczerpują się w kilkanaście minut po otwarciu rejestracji. Warto podkreślić, że instytucje kulturalne nie spełniają roli propagatorów islamu, nie można ich w ten sposób postrzegać. Jedyne Islamskie Centrum Kultury w Madrycie stawia sobie za cel promowanie wiary muzułmańskiej.

Polityka kulturalna odnosząca się do społeczności muzułmańskiej stanowi tylko niewielki fragment szerokiego spektrum aktywności hiszpańskich instytucji kulturalnych zarówno państwowych, jak i prywatnych. Mimo tego że prawodawstwo międzynarodowe obliguje do rozszerzenia dostępu do kultury wszystkich grup społecznych oraz do walki z odrzuceniem i marginalizacją, instytucje kulturalne nie są skutecznym narzędziem do walki z islamofobią. Mogą posłużyć jako źródło informacji, pełnią także funkcję edukacyjną. Zauważalna jest troska państwa i społeczeństwa hiszpańskiego o ochronę zabytków związanych z przeszłością islamską, czego znakomitym przykładem jest rekonstrukcja *Medinat Al-Azahra* wpisanej na listę UNESCO w roku 2018, a także troska o meczet katedrę w Kordobie (zachowuje charakter kościoła katolickiego, a nie miejsca modlitwy dla muzułmanów, czego dowodem jest wyraźny sprzeciw dla wyodrębnienia sali do modlitw dla muzułmańskiej społeczności w Kordobie i jej okolicach). W regionach posługujących się własnym językiem znaczna aktywność kulturalna ukierunkowana jest na odzyskiwanie i rozwijanie poczucia tożsamości regionalnej, w szczególności poprzez inicjatywy statutowe mające na celu ochronę tych języków.

Po przeanalizowaniu działalności kulturalnych można stwierdzić, że to ogół społeczeństwa hiszpańskiego jest głównym odbiorcą treści prezentowanych przez wskazane instytucje. Muzułmanie są jedynie przekazicielami treści jako nauczyciele bądź prelegenci na konferencjach naukowych czy sympozjach. Niezależnie od tego czy analizujemy jednostki komercyjne, czy państwowe agendy, dominuje aspekt edukacji, a nie religii – nie można uznawać instytucji kulturalnych za propagatora islamu, ale za centra promujące kulturę, język i historię.

Bibliografia

- Bocheński, J. (1992). *Współczesne metody myślenia*. Poznań: Wydawnictwo Antyk.
- Cieślarczyk, M. (2003). *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magistrów i doktorskich*. Warszawa: AON.
- Constitución Española (1978). Agencia Estatal Boletín Oficial de Estado. Madryt.
<http://tresculturas.org> (15.11.2020).
<http://tresculturas.org> (16.11.2020).
<http://tresculturas.org/proyecto/carpet> (15.11.2020).
<http://tresculturas.org/proyecto/cudema-2> (15.11.2020).
<http://ucide.org> (15.11.2020).
<http://www.centro-islamico.com> (14.11.2020).
<http://www.fundacionalfanar.org> (15.11.2020).
<https://datosmacro.expansion.com> (14.11.2020).
<https://www.annalindhfoundation.org> (14.11.2020).
<https://www.casaarabe.es> (14.11.2020).
<https://www.juntadeandalucia.es> (15.11.2020)
- Ilczuk, D. (1999). Polityka kulturalna a społeczeństwo obywatelskie w świetle literatury, badań Rady Europy i Unii Europejskiej, *Kultura Współczesna*, 1, 65–73.
- Larramendi, M.H., García-Ortiz, P. (2009). *Minorías religiosas en Castilla La Mancha*. Barcelona: Icaria.
- Ley española de Patrimonio Histórico (1985). Boletín Oficial de Estado. Madryt.
- MANUAL para concejales y concejalas de Castilla-La Mancha (2016). D.L. 436. Castilla La Mancha.
- Montes del Castillo, A., Martínez, J. (2011). *Diversidad cultural y religión. Minorías religiosas en la Región de Murcia*. Barcelona: Icaria.
- Prieto de Pedro, J. (2004). *Cultura, Culturas y Constitución*. Madryt: Centro de Estudios Constitucionales.
- Rodríguez Morató, A., Rius Ulldemolins, J. (2012). La política cultural en España: los sistemas autonómicos, *RIPS*, 3 (11), 9–14.
- Wiśniewski, E. (1990). *Metodyka wojskowych badań naukowych*. Warszawa.
www.radioislam.es (15.11.2020).